

РЕЦЕНЗІЯ

Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева: Путеводитель / Науч. ред.-сост.: Е.И. Меламед, М.С. Куповецкий; Рос. гос. гуманитар. ун-т и др. – К.: Дух і Літера, 2006. – 752 с.

Путівник „Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева”, який вийшов наприкінці 2006 р. в видавництві „Дух і Літера”, є дуже очікуваним та бажаним виданням для дослідників історії євреїв України. Книга побачила світ в межах міжнародного наукового проекту з публікації серії архівних путівників з історії та культури євреїв у бібліотечних і архівних збірках Росії, України та Білорусі, який з 1991 р. реалізують Російський державний гуманітарний університет (Москва), Єврейська теологічна семінарія (Нью-Йорк) та до 2002 р. YIVO (Інститут єврейських досліджень, Нью-Йорк) як напрям спільної програми „Проект Юдаїка”. Укладачами та науковими редакторами цього Путівника є дослідники-джерелознавці Єфим Меламед (Київ) та Марк Куповецький (Москва). Обидва дослідники не вперше звернулися до подібної тематики: так, Єфим Меламед раніше видав працю „Обзор документальных источников по еврейскому просвещению и культуре в фондах Государственного архива Житомирской области”¹, а М. Куповецький був співавтором-укладачем двох путівників по документах з історії євреїв – в архівах Москви та в архівах Білорусі².

Актуальність і складність роботи над даним Путівником полягають в практично повній відсутності позиціонування інформації з єврейської тематики в науково-довідковому апараті до документальних зібрань колишнього СРСР. У радянських архівах єврейська

¹ Див. Меламед Е. Обзор документальных источников по еврейскому просвещению и культуре в фондах Государственного архива Житомирской области. – М., 1996. – (Сер. “Еврейский архив”; Вып. 4).

² Див. Документы по истории и культуре евреев в архивах Москвы: Путеводитель / Науч. ред.-сост.: М. С. Куповецкий, Е. В. Старостин. – М., 1997. – 503 с.; Документы по истории и культуре евреев в архивах Беларуси. / Науч. ред.-сост.: М. С. Куповецкий, Э. М. Савицкий, Марек Веб. – М.: РГГУ, ЕТСА, ИВО, 2003. – 607 с.

тематика власне єврейських фондів, за поодинокими винятками, не була відображена в заголовках одиниць зберігання, а за інерцією подекуди продовжує такою залишатися й нині. Тому укладачам Путівника довелося вирішувати низку складних проблем щодо виявлення документальної інформації з історії і культури євреїв.

Дослідники виробили досить чіткі критерії відбору архівних фондів для подальшого їх описування: відповідно, беззастережно включалися до переліку фонди власне єврейського походження (це документи різноманітних єврейських громад, освітніх, благодійних, культурних, професійних, комерційних та інших структур, політичних партій і суспільних рухів, а також особові фонди єврейського походження); так само включалися фонди державних, громадських та інших структур, а також особові фонди неєврейського походження, фондоутворювачі яких мали основним або ж одним з основних об'єктів діяльності єврейську проблематику. Укладачі окремо переглядали фонди неєврейського походження і ретельно анотували ті з них, що містять більш-менш значущу інформацію з єврейської історії і культури. Для зручності читача, крім анотацій до змісту фондів, дослідники склали ще й розширені історичні довідки про діяльність фондоутворювачів. Саме тому дане видання може бути цікавим та пізнавальним не лише для спеціалістів з юдаїки й джерелознавців, а й для дослідників міжнаціональних відносин в Україні, викладачів і студентів.

На жаль, проблеми доступу до деяких архівосховищ Києва призвели до відсутності інформації про певні документальні комплекси, зокрема, про фонди Національного музею історії України та Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.³ Точність відомостей про обсяг кожного фонду та крайні дати документів, що містяться в ньому, пов'язана, насамперед, з ступенем його опрацьованості в тому чи іншому документосховищі, а тому теж є певним відзеркаленням стану архівів у Києві зокрема й в Україні загалом.

Укладачі Путівника використовували два види опису архівів, як-от: 1) опис окремих фондів і колекцій; 2) об'єднання та спільний опис

³ Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева: Путеводитель / Науч. ред.-сост.: Е. И. Меламед, М. С. Куповецкий; Рос. гос. Гуманитар. ун-т и др. – К., 2006. – С. 21. – (Далі вказуються лише сторінки цього видання).

тематично близьких груп фондів (с. 23) (наприклад, „Магістрати міст Правобережної України” (с. 45–51), „Ратуші Правобережної України” (с. 94–97) тощо). Така тематична систематизація описів фондів є доволі логічною, адже полегшує роботу укладачам, водночас вона може дещо ускладнити для дослідників пошук документів в архівах. Однак вже з огляду на обсяг цього Путівника (навіть без пофондового опису), а це понад 700 сторінок – важко навіть уявити, скільки томів, часу на підготовку та зусиль могло б зайняти подібне видання з пофондовим описом і чи взагалі воно б коли-небудь побачило світ.

Не інакше, як певними непорозуміннями між російською та українською історіографіями можна пояснити появу на сторінках Путівника таких доволі ефемерних та невизначених конструкт, як „слов'янські землі” („в городах Правобережной Украины, как и других *славянских земель*, магдебургское право претерпело более или менее существенные изменения...” (с. 46); „русско-еврейская литературная традиция”, в межах якої склалися форми написання єврейських імен, організацій тощо (с. 24). Дивними для українського читача можуть здатися й твердження, що „Киев – столица Древнерусского государства IX–XII вв... во второй половине XVII в. вошел в состав Русского государства” (мова йде навіть не про історичні факти, а про назви держав) (с. 52) та що „в начале 1918 г. большевистские войска заняли Юго-Западный регион и установили там советскую власть” (с. 301) (знову здивування стосується не історичних фактів чи їх інтерпретації, а назви в цьому контексті власне України). Однак більшість зауважень винятково стосується частини з історичними довідками щодо фондоутворювачів, але аж ніяк не самого змісту анотацій і описів документів, які й є, по суті, найціннішими для читача.

Хоча Путівник, укладений Є. Меламедом і М. Куповецьким, – частина більшого проекту з видання архівних довідників і продовжує попередні серії, однак саме це видання можна назвати дійсно унікальним, адже воно є найповнішим, а відтак найкращим з усіх попередніх. Результат копіткої багаторічної праці дослідників вражає: у величезному томі описано документи XVI–XX ст., на 12 мовах із 912 ф., що зберігаються в 22 архівосховищах Києва. До того ж, у передмові редактори-укладачі висвітлюють розвиток досліджень документів до історії та культури євреїв Києва й України, а наприкінці книги подають коротку вибрану бібліографію з публікації

документів із київських архівів, ретельно складені іменний та географічний покажчики, а також покажчик організацій, установ і періодичних видань.

У Путівнику знаходимо відомості про найдавніші збережені документи відносно контактів київського місцевого населення з євреями, грамоти польських королів Стефана Баторія та Сигізмунда III, матеріали що стосуються відносин запорозьких козаків із євреями (матеріали Коша Нової Запорозької Січі), політику уряду Російської імперії щодо євреїв (фонди генерал-губернаторств), зародження та діяльності єврейських політичних партій та громадських організацій на території України, юдео-християнських відносин (матеріали Канцелярії Київського митрополита, Духовної консисторії та Духовної академії), участі єврейських партій в українських урядах часів Української Народної Республіки, формування вперше в історії Міністерства з єврейських справ, погромів 1917–1920 рр., україно-єврейських відносин в Західно-Українській Народній Республіці, життя євреїв в УРСР. Це лише огляд деяких тем, про які йдеться в описаних у Путівнику документах, решту кожен дослідник просто зобов'язаний переглянути сам, щоб не пропустити чогось важливого для своєї теми.

Хочеться вірити, що таке видання допоможе у появі нових досліджень з історії євреїв в Україні, особливо на закриті раніше й недискутовані теми, адже відтепер, завдяки роботі Є. Меламеда та М. Куповецького, київські архіви стали ближчими та відкритішими для науковців та широкого громадського загалу.

Т. О. Батанова